

Maciej Serowaniec¹

Odpowiedzialność integracyjna parlamentów narodowych w dobie kryzysu gospodarczego w strefie euro

Streszczenie: W świetle postanowień art. 12 Traktatu o Unii Europejskiej na parlamentach narodowych spoczywa szczególna odpowiedzialność polityczna za dynamiczny rozwój Unii Europejskiej, określona przez Federalny Trybunał Konstytucyjny mianem „odpowiedzialności integracyjnej”. Pojęcie „odpowiedzialności integracyjnej” nabiera szczególnego znaczenia w kontekście kryzysu finansów publicznych, który swoimi skutkami dotknął szereg państw członkowskich, w tym m.in. Grecję, Hiszpanię, Irlandię oraz Portugalię. Kryzys finansowy uwypuklił mankamenty nie tylko ram prawnych i nadzorczych w Unii Europejskiej, ale także systemu koordynacji polityki gospodarczej - skutki tych ostatnich były szczególnie odczuwalne w ramach Unii Gospodarczej i Walutowej. Solidarność europejska, która stanowi jedną z podwalin procesów integracyjnych, wymaga zatem osiągnięcia szerokiego consensusu w sprawie pełnego zaangażowania parlamentów narodowych i Parlamentu Europejskiego w proces zarządzania UE.

Słowa kluczowe: kryzys gospodarczy w strefie euro, parlamenty narodowe w UE, odpowiedzialność integracyjna parlamentów narodowych, komisje do spraw europejskich, pakt fiskalny.

National parliaments and their responsibility for integration in the context of the current economic crisis in the Euro zone

Summary: In the light of the provisions of art. 12 of the Treaty on European Union, national parliaments bear a special political responsibility to ensure dynamic development of the European Union, referred to by the Federal Constitutional Court as “responsibility for integration”. The concept of “responsibility for integration” is particularly important in the context of the current public finance crisis, the consequences of which have affected a number of Member States, including Greece, Spain, Ireland and Portugal. The said financial crisis has embossed the existing shortcomings in the legal and supervisory framework of the European Union, as well as the coordination system of economic policy – the effects of the latter have recently been particularly felt in the Economic and Currency Union. Thus, the European solidarity,

¹ Dr Maciej Serowaniec – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

which constitutes one of the main foundations of integration processes, requires accomplishment of a broad consensus in terms of full engagement of national parliaments and the European Parliament in the process of EU management.

Keywords: economic crisis in the Euro zone; national parliaments in EU, national parliaments and their responsibility for integration, European Affairs Committees, The Fiscal Compact.

W świetle postanowień znowelizowanego art. 12 Traktatu o Unii Europejskiej² na krajowych ciałach ustawodawczych spoczywa szczególna odpowiedzialność polityczna za dynamiczny rozwój Unii Europejskiej, określona przez Federalny Trybunał Konstytucyjny mianem „odpowiedzialności integracyjnej”³. Pojęcie „odpowiedzialności integracyjnej” nabiera szczególnego znaczenia w kontekście kryzysu finansów publicznych, który swoimi skutkami dotknął szereg państw członkowskich, w tym m.in. Grecję, Hiszpanię, Irlandię oraz Portugalię⁴. Kryzys finansowy uwypuklił bowiem mankamenty nie tylko ram prawnych i nadzorczych w Unii Europejskiej, ale także systemu koordynacji polityki gospodarczej - skutki tych ostatnich były szczególnie odczuwalne w ramach Unii Gospodarczej i Walutowej (dalej UGiW). Rodzajem ustrojowego wspólnego mianownika, przenikającego wszystkie te problemy, jest więc kwestia zachowania spójności politycznej i prawnej UE w toku reform strefy euro, która jednak w coraz większym stopniu zaczyna wyodrębniać się w ramach Unii Europejskiej⁵. Solidarność europejska, która stanowi jedną z podwalin procesów integracyjnych, wymaga zatem osiągnięcia szerokiego *consensusu* w sprawie pełnego zaangażowania parlamentów narodowych i Parlamentu Europejskiego w proces zarządzania UE.

Wbrew powszechnym oczekiwaniom kryzys finansowy w strefie euro nie został jednak w pełni zażegnany. W związku z tym zapewnienie legitymacji i demokratycznej odpowiedzialności za wszelkie inicjatywy mające na celu konsolidację strefy euro stały się jednym z kluczowych wyzwań jakie stoją przed parlamentami narodowymi w tzw. fazie polizbońskiej. Wiele krajowych ciał ustawodawczych zaczęło więc poszukiwać szerszej perspektywy dla swojej „europejskiej” sfery aktywności, która wykraczałaby poza tradycyjne instrumenty kontroli parlamentarnej. Tym bardziej, że podjęte na szczeblu unijnym przedsięwzięcia mające na celu nadzór i koordynację polityki fiskalnej oraz gospodarczej często

2 Zob. Traktat o Unii Europejskiej w brzmieniu nadanym przez Traktat z Lizbony i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326, s. 1).

3 Zob. Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie ratyfikacji Traktatu z Lizbony (sygn. 2 BvE 2/08), opracowanie J. Barcz, przekład P. Kościelny, A. Szafranski, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 6, s. 255-267. Por. także P. Kiiver, *The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court: A Court-Ordered Strengthening of the National Legislature in the EU*, „European Law Journal” 2010, nr 5, s. 578.

4 Por. szerzej C. Fasone, *National parliaments under 'external' fiscal constraints. The case of Italy, Portugal, and Spain facing the eurozone crisis*, „SOG-WP” 014, vol. 19, s. 16-19.

5 Por. J. Barcz, *Orzecznictwo niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wobec reformy strefy euro: studium prawnoporównawcze*, Warszawa 2014, s. 12.

zaczęły przybierać formę inicjatyw międzyrządowych, ustalanych poza ramami instytucjonalno-prawnymi Unii Europejskiej (tzw. metoda schengieńska⁶). Podejmowane w tym zakresie inicjatywy, takie jak chociażby Pakiet Euro Plus, Traktat ustanawiający Europejski Mechanizm Stabilności (dalej TEMS) oraz Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej (tzw. Traktat fiskalny)⁷, jedynie w pewnym zakresie i na zasadzie wyjątku pozostały jednak „otwarte” dla państw członkowskich UE spoza strefy euro. Dla porządku należy odnotować, że Pakt Euro Plus ma postać uzgodnienia międzyrządowego zawartego podczas szczytu Rady Europejskiej w Brukseli 24-25 marca 2011 roku. Jego stronami są państwa strefy euro oraz sześć państw spoza tej strefy (oprócz Polski, także Bułgarii, Danii, Litwy, Łotwy i Rumunii). Podstawową funkcją Paktu Euro Plus jest wzmocnienie modelu zarządzania gospodarczego w Unii Europejskiej przez prowadzenie polityk gospodarczych tak, by służyły one konwergencji, wzrostowi zatrudnienia, stabilności budżetowej i finansowej oraz zwiększeniu konkurencyjności - przy ustaleniu politycznych mechanizmów wzajemnego monitorowania powziętych zobowiązań⁸. Z kolei ustanowienie Europejskiego Mechanizmu Stabilności (*European Stability Mechanism*, dalej ESM) wiązało się z koniecznością zmiany Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dalej TfUE), która została przeprowadzona w ramach procedury uproszczonej⁹. W marcu 2011 roku do art. 136 TfUE dodano ustęp trzeci umożliwiający państwom strefy euro powołanie mechanizmu służącego ochronie stabilności strefy euro jako całości. Zadaniem Europejskiego Mechanizmu Stabilności jest zatem pozyskiwanie finansowania i oferowanie wsparcia, obwarowanego rygorystycznymi warunkami dostosowanymi do formy pomocy, państwom strefy euro doświadczającym, bądź zagrożonym poważnymi problemami finansowymi, gdy jest to niezbędne w celu ochrony stabilności finansowej strefy euro jako całości oraz jej członków¹⁰. Istota Traktatu fiskalnego sprowadza się natomiast do

6 Metoda schengieńska pozwala na regulowanie spraw ważnych dla procesu integracji europejskiej jedynie przez grupę państw członkowskich i poza ramami instytucjonalno-prawnymi Unii Europejskiej. Por. szerzej J. Barcz, *Europa à la Carte: konsolidacja czy fragmentacja Unii Europejskiej?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2012, nr 3, s. 23-27.

7 Teksty traktatów [w:] J. Barcz (opr.), *Reforma strefy euro Unii Europejskiej. Na drodze do sanacji i konsolidacji. Wybór dokumentów*, Warszawa 2013.

8 Por. A. Nowak-Far, *Opinia na temat Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej, w tym jego relacji z innymi dokumentami poświęconymi zarządzaniu gospodarczemu w Unii Europejskiej*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2012, nr 1 (33), s. 109.

9 Na podstawie artykułu 48 ust. 6 Traktatu o Unii Europejskiej zezwalającego Radzie Europejskiej, stanowiącej jednomyślnie po konsultacji z Parlamentem Europejskim, Komisją oraz - w niektórych przypadkach - Europejskim Bankiem Centralnym, przyjąć decyzję zmieniającą wszystkie lub niektóre postanowienia części trzeciej Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Decyzja nie może jednak zwiększać kompetencji przyznanych Unii w Traktatach, a jej wejście w życie jest uzależnione od późniejszego jej zatwierdzenia przez państwa członkowskie zgodnie z odpowiednimi procedurami wewnętrznymi w nich obowiązującymi.

10 Por. szerzej A. Trzcńska, *Europejski Mechanizm Stabilności jako stabilizator w planowanej*

zwiększania dyscypliny budżetowej w ramach Unii Gospodarczej i Walutowej, wzmocnienia koordynacji polityk gospodarczych oraz zarządzania strefą euro, z tego względu Traktat ten ustanawia wiele mechanizmów dotyczących zasad zarządzania budżetowego, w tym także odnoszących się bezpośrednio do deficytu i długu publicznego, mających na celu przede wszystkim wzmocnienie reguły fiskalnej. Zgodnie z postanowieniami Traktatu kraje, które nie należą do strefy euro, a podpisały traktat fiskalny, mogą uczestniczyć w szczytach politycznych krajów strefy euro dotyczących konkurencyjności państw¹¹. W tytule III art. 3 ust. 2 Traktatu fiskalnego wyraźnie zaznaczono, że mechanizmy korygujące, a więc wszystkie mechanizmy i zobowiązania, które rząd ma przedstawić w celu uzdrowienia sytuacji budżetowej nie mogą naruszać uprawnień parlamentów narodowych. Parlamenti narodowe stanęły zatem przed koniecznością podjęcia starań o wzmocnienie udziału krajowych organów ustawodawczych w kreowaniu stanowisk poszczególnych państw członkowskich odnoszących się do środków międzyrządowych.

Mając na względzie, że członkostwo w strefie euro wiąże się z wysokim stopniem współzależności gospodarczej i finansowej między zainteresowanymi państwami członkowskimi również Parlament Europejski, w rezolucji z 20 listopada 2012 r.¹², wezwał parlamenti narodowe do aktywnego udziału w procesie przygotowywania przez rządy państw członkowskich planów fiskalnych i planów reform przed ich przedłożeniem na forum organów UE. Zarządzanie unijną gospodarką wymaga bowiem zdecydowanie ściślejszej koordynacji polityki finansowej, budżetowej, społecznej i gospodarczej, w ramach której państwa członkowskie przekazują uprawnienia na szczebel ponadnarodowy¹³. Parlament Europejski podkreślił ponadto, że oczekuje ze strony parlamentów narodowych konkretnych działań mających na celu wzmocnienie współpracy międzyparlamentarnej mieszczącej się w ramach art. 9 Protokołu nr 1 w sprawie roli parlamentów krajowych w Unii Europejskiej oraz art. 13 Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w unii gospodarczej i walutowej. Jak słusznie stwierdził Parlament Europejski współpraca międzyparlamentarna jako taka nie gwarantuje jednak demokratycznej legitymacji decyzji UE, w związku z tym przyszła architektura UGiW musi uwzględniać fakt, że to Parlament Europejski stanowi

unii finansowej, <https://www.nbp.pl/badania/seminaria/10iv2013.pdf> [27.07.2015].

11 Por. S. Owsiak, *Opinia merytoryczna na temat Paktu Euro Plus, Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu gospodarczym w Unii Gospodarczej i Walutowej, Europejskim Mechanizmie Stabilizacyjnym i tzw. sześciopaku*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2012, nr 1(33), s. 166-167.

12 Zob. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20 listopada 2012 zawierająca zalecenia dla Komisji dotyczące sprawozdania przewodniczących Rady Europejskiej, Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Centralnego i Eurogrupy „W kierunku faktycznej unii gospodarczej i walutowej” (2012/2151(INI), P7_TA(2012)0430.

13 Por. szerzej A. Bień-Kacała, *Wpływ rozwiązań europejskich na sferę krajowych rachunków publicznych*, „Studi polacco-italiani di Toruń/Toruńskie studia polsko-włoskie” 2013, tom IX, s. 201-222.

centralny ośrodek odpowiedzialności na poziomie Unii. Na potrzebę wzmocnienia legitymacji i odpowiedzialności demokratycznej Parlamentu Europejskiego i parlamentów narodowych jako swoistego fundamentu Unii Gospodarczej i Walutowej zwróciła uwagę także Komisja Europejska. W komunikacie z listopada 2012 r. pt. „Plan działania na rzecz pogłębionej i rzeczywistej Unii Gospodarczej i Walutowej. Otwarcie debaty europejskiej”¹⁴. Komisja podkreśliła bowiem, że w ramach rozwoju UGiW, a także w samej szeroko pojętej integracji europejskiej, poziom legitymacji demokratycznej musi być zawsze współmierny do stopnia przeniesienia suwerenności państw członkowskich na poziom europejski. Dotyczy to przede wszystkim nowych uprawnień w zakresie nadzoru budżetowego i polityki gospodarczej, a także nowych przepisów UE w zakresie solidarności pomiędzy państwami członkowskimi. Dalszemu wzmocnieniu roli instytucji UE będzie musiało jednak towarzyszyć odpowiednie zaangażowanie Parlamentu Europejskiego, który powinien zagwarantować demokratyczną legitymację wszelkich decyzji podejmowanych na poziomie UE, w szczególności przez Komisję. Niezależnie jednak od ostatecznej architektury UGiW, parlamenty narodowe będą zawsze odgrywały kluczową rolę w zapewnieniu legitymacji działań państw członkowskich w Radzie Europejskiej i w Radzie, ale przede wszystkim w prowadzeniu krajowej polityki budżetowej i gospodarczej, nawet jeżeli będzie ona jeszcze ściślej koordynowana przez UE. W ocenie Komisji cenna jest również współpraca pomiędzy Parlamentem Europejskim a parlamentami narodowymi, prowadzi ona bowiem do wzajemnego zrozumienia i wspólnej odpowiedzialności za UGiW jako wielopoziomowego systemu sprawowania rządów.

Asumptem do podjęcia szerszej dyskusji na temat roli parlamentów narodowych w kontekście wzmocnienia legitymacji i odpowiedzialności demokratycznej w dziedzinie unii bankowej, unii fiskalnej oraz Unii Gospodarczej i Walutowej była również seria wyroków niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (dalej FTK lub Trybunał) dotycząca środków unijnych i międzyrządowych nakierowanych na konsolidację strefy euro. W wyroku z dnia 7 września 2011 r.¹⁵ FTK potwierdził bowiem, że parlament narodowy (*Bundestag*) musi zachować kompetencje kontrolne w zakresie zasadniczych decyzji budżetowych, również gdy chodzi o realizację zobowiązań międzynarodowych. Każdy solidarny środek pomocy, który pociąga za sobą wydatki w większych wymiarach w obszarze międzynarodowym lub unijnym, wymaga bowiem zgody parlamentu, który jest „władcą swoich decyzji”¹⁶. W wyroku z 19 czerwca

14 Zob. Komunikat Komisji Europejskiej „Plan działania na rzecz pogłębionej i rzeczywistej unii gospodarczej i walutowej – otwarcie debaty europejskiej”, COM(2012) 777/2 final, EUR-Lex - 52012DC0777.

15 Zob. Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 7 września 2011 r. (2 BvR 987/10), BVerfG 1-142.

16 Por. J. Barcz, *Orzecznictwo niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego...*, dz. cyt., s. 47-49.

2012 r.¹⁷ FTK podkreślił z kolei znaczenie obowiązku informowania *Bundestagu* przez rząd federalny o sprawach związanych z członkostwem w Unii Europejskiej. Trybunał słusznie zwrócił uwagę, że obowiązek ten jest warunkiem efektywnego wpływu parlamentu narodowego na kreowanie woli politycznej rządu federalnego w sprawach unijnych¹⁸. W szerszym zakresie do sygnalizowanych kwestii Federalny Trybunał Konstytucyjny odniósł się w wyroku z 12 września 2012 roku¹⁹. Nawiązując do wyroku z 7 września 2011 r. Trybunał podkreślił bowiem, że im większy jest finansowy wymiar przejętej odpowiedzialności lub upoważnienia do zaciągnięcia zobowiązań, tym skuteczniej muszą być ukształtowane prawa *Bundestagu* nie tylko do wyrażania zgody na przyjęcie lub odrzucenie środków pomocowych, ale także jego uprawnienia o charakterze kontrolnym. Realizacja kompetencji budżetowych przez parlament narodowy wymaga ponadto otrzymywania odpowiednich informacji od rządu federalnego, w zakresie w jakim są one niezbędne dla oceny zasadniczych podstaw i konsekwencji podejmowanych przez niego decyzji. W ocenie Trybunału odpowiednie informowanie parlamentu przez rząd federalny jest bowiem konieczną przesłanką efektywnego przygotowania jego decyzji oraz sprawowania funkcji kontrolnej²⁰. Zwieńczenie serii wcześniejszych orzeczeń związanych z działaniami podejmowanymi na rzecz reformy strefy euro stanowi wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 18 marca 2014 roku²¹. W świetle przywołanego wyroku przestrzeganie zasad demokracji wymaga, aby parlament pozostawał miejscem, w którym podejmowane są samodzielne decyzje w sprawie przychodów i wydatków, także w kontekście zobowiązań międzynarodowych i europejskich. Zdaniem FTK *Bundestag* nie byłby bowiem w stanie wykonywać swoich kompetencji budżetowych, gdyby istotne kwestie budżetowo-polityczne rozstrzygane były bez jego konstruktywnego przyzwolenia. Parlament narodowy powinien ponadto otrzymywać od rządu federalnego wszelkie informacje w zakresie, w jakim są one niezbędne dla oceny zasadniczych podstaw i konsekwencji podejmowanych przez niego decyzji. Zasada ta dotyczy nie tylko krajowych regulacji budżetowych, ale również

17 Zob. Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 19 czerwca 2012 r. (2 BvE 4/11), BVerfG 1-172.

18 Por. J. Barcz, J. Kranz, *Powierzenie kompetencji na rzecz Unii Europejskiej a Traktat o Europejskim Mechanizmie Stabilności i Traktat o unii fiskalnej. Uwagi w świetle orzecznictwa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego i wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie C-370/12*, „Przegląd Sejmowy” 2013, nr 4(117), s. 26.

19 Zob. Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 12 września 2012 r. (2 BvR 1390/12), BVerfG.

20 Por. A. Pudło, *Rola parlamentu narodowego w sprawach UE po wejściu w życie Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2014, s. 146-147.

21 Zob. Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 18.03.2014 r. w sprawie zgodności aktów prawnych, związanych ze stabilizacją strefy euro, z Ustawą Zasadniczą RFN (sygn. akt 2 BvR 1390/12), opracowanie: M. Bainczyk, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 7, s. 37-44.

spraw związanych z członkostwem w Unii Europejskiej²².

Parlamente narodowe stanęły zatem przed koniecznością określenia swojej roli w nowym i ulegającym szybkiej ewolucji procesie zarządzania gospodarczego UE także w odniesieniu do mechanizmów wzmacniających unijny ład gospodarczy. Na płaszczyźnie prawa krajowego wymóg legitymacji demokratycznej, a więc udziału parlamentu narodowego w kształtowaniu stanowiska rządu krajowego w ramach TEMS i Traktatu fiskalnego, został zagwarantowany m.in. w ustawodawstwie niemieckim (ustawa do Traktatu ustanawiającego EMS podpisanego 2 lutego 2012 r.; ustawa do Traktatu fiskalnego podpisanego 2 marca 2012 r. oraz ustawa w sprawie finansowania udziału w EMS), francuskim (ustawa organiczna nr 2012-1403 z 17 grudnia 2012 r.), hiszpańskim (ustawa nr 37/2010), portugalskim (ustawa nr 37/2013 implementująca dyrektywę 2011/85EU) oraz ustawodawstwie włoskim (ustawa nr 234/2012 uchwalona w grudniu 2012 roku). Dokonując pewnego uogólnienia należy wskazać, że przywołane regulacje ustawowe mają przede wszystkim na celu rozszerzenie dotychczasowych uprawnień parlamentów narodowych zarówno na sprawy związane z EMS i Traktatem fiskalnym, jak również na sprawy wynikające z umów międzynarodowych i innych porozumień jeżeli uzupełniają one względnie są blisko powiązane z prawem Unii Europejskiej. Spoczywający na rządach obowiązek informacyjny wobec parlamentów został z kolei rozszerzony o dokumenty przyjmowane podczas spotkań Eurogrupy, szczytów państw strefy euro oraz prac wszelkiego rodzaju gremiów związanych z EMS i Traktatem fiskalnym²³. W odniesieniu do niemieckich regulacji ustawowych warto zwrócić także uwagę, że zgodnie z postanowieniami ustawy w sprawie finansowania udziału w EMS w celu oddania głosu na rzecz podjęcia decyzji w ramach EMS, względnie wstrzymania się od głosu, przedstawiciel RFN musi mieć umocowanie *Bundestagu* – wyrażone bądź w uchwale plenum (§ 4 ustawy) bądź w uchwale komisji budżetowej *Bundestagu* (§ 5 ustawy)²⁴. Ustanowione mechanizmy mają zatem na celu zapewnienie stosownej legitymacji dla działań podejmowanych przez przedstawicieli rządów krajowych nie tylko na forum organów UE, ale także w organach EMS.

Należy również pamiętać o tym, że parlamente narodowe państw członkowskich, jako integralna część europejskiej *pouvoir constituant*, uczestniczą w procedurze tworzenia traktatowych podstaw Unii Europejskiej²⁵. Zgodnie

22 Por. J. Barcz, *Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 marca 2014 r. Koniec sporu o konstytucyjność reformy strefy euro?*, „Przegląd Sejmowy” 2014, nr 5 (124), s. 98-101.

23 Por. szerzej C. Fasone, *National Parliaments in the Eurozone Crisis: Challenges and Opportunities*, „Studi polacco-italiani di Toruń/Toruńskie studia polsko-włoskie” 2015, tom XI, s. 13-18.

24 Por. szerzej J. Barcz, *Stabilizacja sytuacji finansowej w strefie euro i uprawnienia parlamentów narodowych. Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 12 września 2012 r.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2012, nr 11, s. 4-11.

25 Por. K. Wójtowicz, *Rola parlamentów narodowych w świetle postanowień Traktatów stanowiących podstawę Unii Europejskiej*, [w:] T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz (red.), *Parla-*

z obowiązującymi wymogami konstytucyjnymi parlamenty narodowe uczestniczą bowiem w procedurach ratyfikacji zarówno unijnych traktatów rewizyjnych jak też wszelkich umów międzynarodowych i innych porozumień międzyrządowych, które uzupełniają prawo UE. W ramach tzw. „parlamentarnej procedury ratyfikacyjnej”, która sprowadza się do wyrażenia przez parlament zgody na związanie się traktatem rewizyjnym lub umową międzyrządową, w większości parlamentów ciężar prac legislacyjnych spoczywa na komisjach odpowiedzialnych za sprawy unijne. Udział ten stanowi przejaw klasycznego i dobrze znanego w literaturze obszaru działalności komisji parlamentarnych. Dla porządku należy wskazać, że w analizowanym przypadku komisje do spraw europejskich, jako organy pomocnicze parlamentu, powołane do rozpatrywania i przygotowania konkretnych spraw stanowiących przedmiot prac parlamentu, spełniają rolę swoistego pośrednika w ostatecznych decyzjach podejmowanych przez parlament. Komisja, dokonując analizy zasadności przedłożonej propozycji zmiany prawa pierwotnego i konsekwencji jakie jej ratyfikacja za sobą pociągnie, wyraża zatem wolę o charakterze politycznym co do kształtu ustawy ratyfikacyjnej. Parlamenty narodowe zachowały również swoje funkcje w zakresie politycznej kontroli aktywności rządu na forum UE, korzystając w tym zakresie z tradycyjnych instytucji kontroli parlamentarnej, wynikających z organizacji i praktyki konstytucyjnej danego państwa członkowskiego.

W kontekście przedsięwzięć związanych z szeroko pojętym systemem zarządzania gospodarczego UE przedmiotem zainteresowania ze strony parlamentów narodowych były chociażby inicjatywy odnoszące się do Wieloletnich Ram Finansowania 2014-20 (dalej WRF), jak również przedstawione przez KE projekty działań na rzecz wzmocnienia jednolitego rynku oraz plan działania na rzecz pogłębionej i rzeczywistej Unii Gospodarczej i Walutowej. Dowodzi tego przykład belgijskiej Federalnej Komisji Doradczej do Spraw Europejskich, która organizowała regularne debaty z udziałem szefa rządu dotyczące Wspólnych Ram Finansowych na lata 2014-2020 oraz Strategii 2020²⁶. Przedmiotem szczegółowych analiz i debat parlamentarnych z udziałem przedstawicieli Komisji Europejskiej był także pakiet propozycji, mających wzmocnić ład gospodarczy w Unii Europejskiej poprzez wymuszenie dyscypliny finansów publicznych i wprowadzenia systemu kar dla państw, które jej nie przestrzegają (tzw. „sześciopak”). Pakiet ten zakładał m.in. harmonizację zasad tworzenia budżetów narodowych i wprowadzał obowiązek ograniczania wzrostu wydatków i utrzymania określo-

mentarny system rządów. Teoria i praktyka, Warszawa 2012, s. 187-189.

26 W ramach strategii Europa 2020 państwa członkowskie UE zobowiązały się, że zapewnią zatrudnienie 75% ludności w wieku 20-64 lat, utrzymanie odsetka osób przedwcześnie kończących naukę na poziomie poniżej 10% oraz uzyskiwanie wyższego wykształcenia przez co najmniej 40% 30-34-latków, a ponadto zmniejszenie liczby osób pogrążonych w ubóstwie lub zagrożonych ubóstwem bądź wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 milionów do 2020 roku. Zob. Komunikat Komisji Europejskiej „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, COM(2010)2020 final.

nego tempa redukcji długu wewnętrznego oraz system kontroli polityki budżetowej państw członkowskich. Wiele miejsca w debacie parlamentarnej poświęcono również projektom aktów tworzących tzw. „dwupak”, których głównym celem było dalsze wzmocnienie integracji i konwergencji gospodarczej państw członkowskich strefy euro.

Rozpatrując dokumenty konsultacyjne oraz projekty aktów ustawodawczych mających na celu wzmocnienie ładu gospodarczego oraz pogłębienie Unii Gospodarczej i Walutowej parlamenty narodowe korzystają zazwyczaj z tradycyjnych instrumentów kontroli parlamentarnej wynikających z przyjętego mechanizmu kooperacji w sprawach związanych z członkostwem w UE. Dowodzi tego chociażby tryb rozpatrywania przez parlamentarne komisje do spraw europejskich komunikatu KE: „Plan działania na rzecz pogłębionej i rzeczywistej Unii Gospodarczej i Walutowej. Otwarcie debaty europejskiej” [COM(2012)777]. Komisje dysponujące uprawnieniami w zakresie udzielania rządowi mandatu w sprawie sposobu postępowania w Radzie (m.in. komisje do spraw europejskich duńskiego *Folketingu*, fińskiej *Eduskunty*, łotewskiej *Saeimy*, słowackiej Rady Narodowej) systematycznie wyrażają również opinie o stanowiskach, jakie rząd ma zamiar zająć podczas rozpatrywania projektów aktów prawnych UE na posiedzeniu Rady ds. Gospodarczych i Finansowych (ECOFIN). Przykładowo, w ramach procedury udzielania rządowi mandatu negocjacyjnego, Komisja do Spraw Unii Europejskiej łotewskiej *Saeimy* przedstawiła swoje stanowisko odnośnie wniosku Komisji w sprawie WRF. Ponadto przedłożyła ona projekty uchwał w sprawie „sprawiedliwej wspólnej polityki rolnej UE po 2013 r.” oraz „finansowania budżetu UE na potrzeby zmniejszenia różnic społecznych i ekonomicznych po 2013 r.”. Komisja do Spraw Unii Europejskiej niemieckiego *Bundestagu*, po przeprowadzeniu konsultacji z przedstawicielami rządu federalnego, przedłożyła z kolei szczegółowe opinie odnoszące się do komunikatów KE „Reformowanie budżetu, zmienianie Europy” oraz „Przegląd budżetu UE”, które stanowiły postawę stanowiska negocjacyjnego rządu federalnego²⁷. Także komisje do spraw europejskich polskiego Sejmu i Senatu systematycznie wyrażają opinie o stanowiskach, jakie Rada Ministrów ma zamiar zająć podczas rozpatrywania projektów aktów prawnych UE na posiedzeniu Rady ds. Gospodarczych i Finansowych²⁸.

27 Por. *Dziewiętnasty raport półroczny: zmiany stosowanych w Unii Europejskiej procedur i praktyk dotyczących kontroli parlamentarnej*. Przygotowany przez Sekretariat COSAC i przedstawiony na XLIX Konferencji Komisji do Spraw Unijnych Parlamentów Unii Europejskiej, Dublin 23-25 czerwca 2013 r., s. 13-21, http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/international/raport_cosac_19_pl.pdf [03.08.2015].

28 W trybie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 8 października 2010 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej) SUE wyraziła opinie o stanowiskach, jakie Rada Ministrów ma zamiar zająć podczas rozpatrywania projektów aktów prawnych UE na posiedzeniu Rady ds. Ekonomicznych i Finansowych w dniu 4 grudnia 2012 r. [COM(2011) 452, 453, 819, 821, COM(2012) 169, 428, 511, 512,

Należy zwrócić uwagę, że przy rozpatrywaniu przedkładanych inicjatyw dotyczących systemu zarządzania gospodarczego wyspecjalizowane komisje do spraw europejskich ściśle współpracują z komisjami branżowymi danej izby. Można to zilustrować chociażby przykładem greckiej Izby Deputowanej, w której Specjalna Komisja Stała do Spraw Europejskich rozpatrywała informacje o stanowiskach rządu odnoszących się do przedłożonych propozycji dotyczących WRF podczas wspólnego posiedzenia z Komisją Handlu i Produkcji. Wniosek Komisji w sprawie Wieloletnich Ram Finansowania stał się również przedmiotem zainteresowania komisji do spraw europejskich działających we włoskim parlamencie. Na wspólnym posiedzeniu Komisji Budżetowej, Komisji Polityk Unii Europejskiej oraz Komisji Spraw Zagranicznych włoskiej Izby Deputowanych i Senatu Republiki minister spraw zagranicznych złożył raport dotyczący WRF. Komisja do Spraw Europejskich niderlandzkiej Izby Reprezentantów, w ramach parlamentarnej kontroli wniosków legislacyjnych dotyczących WRF, zorganizowała zaś spotkanie z udziałem deputowanych do Parlamentu Europejskiego, wchodzących w skład specjalnej komisji ds. wyzwań politycznych i środków budżetowych na rzecz zrównoważonej Europy po 2013 roku (SURE). Z kolei w hiszpańskich Kortezach Generalnych oraz litewskim *Seimasie*, powołane przez komisje spraw europejskich, grupy robocze opracowały raporty na temat WRF i związanych z nimi przeglądami polityk horyzontalnych UE. W ramach parlamentarnej kontroli wniosków legislacyjnych dotyczących wzmocnienia ładu gospodarczego oraz pogłębienia unii gospodarczej i walutowej komisje do spraw europejskich organizowały również spotkania, z udziałem unijnego komisarza do spraw programowania finansowego i budżetu²⁹.

Wzmocnieniu systemu zarządzania gospodarczego w Unii Europejskiej oraz zapewnieniu stabilności strefy euro służyć również miało ustanowienie nowego instrumentu współpracy międzynarodowej, jakim stał się roczny cykl nadzoru i koordynacji na szczeblu UE polityki fiskalnej, gospodarczej i reform strukturalnych państw członkowskich, znany powszechnie w literaturze jako tzw. „semestr europejski” na rzecz koordynacji polityki gospodarczej³⁰. Parlamentom narodowym została bowiem powierzona istotna rola w zapewnieniu terminowego nadzoru nad rządem w odniesieniu do różnych inicjatyw podejmowanych w ramach tzw. „semestru europejskiego”. W duńskim *Folketingu* przed debatą w Radzie UE dotyczącą poszczególnych elementów rocznej analizy wzrostu, w ramach ustanowionego mechanizmu nadzoru, właściwi ministrowie zobowiązani są stawić się przed Komisją do Spraw Europejskich. Z kolei przed wio-

631]. Zob. „Biuletyn z posiedzenia Komisji do Spraw Unii Europejskiej” 2012, nr 101, z dnia 30 listopada.

29 Por. *Dziewiętnasty raport półroczny...*, dz. cyt., s. 13-21.

30 Por. Semestr europejski - przebieg cyklu koordynacji na poziomie Unii i Polski (2011-2015), Materiały Ośrodka Informacji i Dokumentacji Europejskiej Kancelarii Sejmu, <http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/pigulki/semestr20112015.pdf> [5.08.2015].

sennymi spotkaniami Rady Europejskiej, na których zatwierdzana jest roczna analiza wzrostu premier duńskiego rządu występuje do Komisji z wnioskiem o udzielenie stosownego mandatu negocjacyjnego. Ponadto trzy razy w ciągu trwania semestru europejskiego przedstawiciel rządu uczestniczy we wspólnych spotkaniach komisji finansów i komisji spraw europejskich. Pierwsze z tych spotkań odbywa się w grudniu, kiedy uruchamiana jest roczna analiza wzrostu, drugie w marcu, przed przedłożeniem Komisji przez rząd narodowego programu reform i sprawozdania z konwergencji, trzecie zaś spotkanie odbywa się przed końcem maja, kiedy to Komisja Europejska formułuje zalecenia dla poszczególnych krajów członkowskich. Debaty dotyczące semestru europejskiego przeprowadzane są również na forum komisji do spraw europejskich austriackiej Rady Narodowej i Rady Federalnej, hiszpańskich Korteżów Generalnych, litewskiego *Seimasu*, niemieckiego Bundestagu oraz słoweńskiej Rady Narodowej. W oparciu o przedłożone stanowiska komisji do spraw europejskich austriacka Rada Narodowa i Rada Federalna, a także czeski i niderlandzki Senat podejmują stosowne uchwały odnośnie semestru europejskiego. Z kolei Komisja do Spraw Unii Europejskiej rumuńskiego Senatu koordynuje debatę dotyczącą semestru europejskiego, rocznej analizy wzrostu, narodowego programu reform oraz programu stabilności i konwergencji. Zaś w słoweńskim Zgromadzeniu Narodowym Komisja Spraw Europejskich i komisje branżowe mogą formułować opinie o projektach, które można włączać do programu stabilności i konwergencji oraz narodowego programu reform³¹. Także komisje do spraw europejskich Sejmu i Senatu RP, systematycznie rozpatrują informacje na temat zarządzania gospodarczego w Unii Europejskiej w ramach tzw. semestru europejskiego. Odpowiadają one ponadto za koordynację debaty parlamentarnej dotyczącej semestru europejskiego, rocznej analizy wzrostu, narodowego programu reform oraz programu stabilności i konwergencji.

Ważną rolę w procesie umacniania roli parlamentów narodowych w obszarze gospodarczego i finansowego zarządzania w Unii Europejskiej powierzono Konferencji Międzyparlamentarnej ds. Stabilności, Koordynacji i Zarządzania Gospodarczego w Unii Europejskiej, która została powołana na podstawie decyzji Konferencji Przewodniczących Parlamentów Unii Europejskiej w Nikozji z 21-23 kwietnia 2013 roku. Utworzenie Konferencji stanowi realizację postanowień art. 13 Traktatu fiskalnego, który przewiduje powołanie konferencji przedstawicieli odpowiednich komisji PE i parlamentów narodowych mającej na celu omawianie polityk budżetowych oraz innych kwestii będących przedmiotem Traktatu. Jak dotychczas spotkania Konferencji odbywają się dwa razy w roku i są skoordynowane z harmonogramem semestru europejskiego, przy czym w pierwszym półroczu Konferencja zbiera się w Brukseli, a współorganizatorami spotkania jest Parlament Europejski i parlament państwa sprawującego prezydencję w Radzie UE, natomiast w drugim półroczu gospodarzem Konferen-

31 Por. *Dziewiętnasty raport półroczny...*, s. 13-21.

cji jest parlament państwa sprawującego prezydencję w Radzie UE³². Odnosząc się do tematyki dotychczasowych spotkań delegacje wielokrotnie wyrażały przeświadczenie, że Konferencja Międzyparlamentarna ds. Stabilności, Koordynacji i Zarządzania Gospodarczego w Unii Europejskiej zapewni ramy dla debaty i wymiany najlepszych praktyk, która przyczyni się do zapewnienia odpowiedzialności demokratycznej i legitymizacji decyzji podejmowanych w obszarze gospodarczego i finansowego zarządzania w UE, w szczególności w Unii Gospodarczej i Walutowej. W odpowiedzi na kryzys gospodarczy i finansowy, architektura zarządzania gospodarczego w UE uległa znacznym zmianom i zdaniem Konferencji konieczne jest, aby w ślad za tymi zmianami zostały uruchomione odpowiednie mechanizmy zapewniające efektywną kontrolę parlamentarną oraz demokratyczną legitymację i odpowiedzialność nowych struktur zarządczych. Uczestniczące w Konferencji delegacje zgodnie uznały bowiem, że demokratyczna kontrola i odpowiedzialność powinny być realizowana na szczeblu podejmowania decyzji. Dla parlamentów narodowych oznacza to zatem kluczową rolę w pełnieniu funkcji kontrolnej przy wdrażaniu właściwych polityk na poziomie krajowym, przy zapewnieniu legitymacji podejmowanych działań przez państwa członkowskie w Radzie Europejskiej i Radzie UE oraz przy prowadzeniu krajowej polityki fiskalnej, gospodarczej i społecznej. Parlament Europejski natomiast jako jeden z dwóch ustawodawców w UE odpowiada za nadzór oraz odpowiedzialność demokratyczną za podejmowane decyzje na poziomie unijnym. Szczególną uwagę zwrócono również na potrzebę przeprowadzenia reformy budżetu UE, tak by Europa mogła sprostać głównym wyzwaniom XXI wieku takim jak globalizacja, zmiany klimatyczne, bezpieczeństwo energetyczne czy migracje. Mając na uwadze skutki trwającego kryzysu ekonomiczno-finansowego delegacje parlamentarne podkreśliły ponadto konieczność kontynuowania działań na rzecz konsolidacji finansów publicznych, zgodnie z Paktem Stabilności i Wzrostu oraz wsparcia działań i inicjatyw zmierzających do rzeczywistej poprawy funkcjonowania strefy euro oraz do wzmocnienia dyscypliny fiskalnej i konsolidacji finansów publicznych państw członkowskich UE („semestr europejskich”, „Strategia Europa 2020” oraz projekty działań na rzecz wzmocnienia jednolitego rynku). Należy mieć nadzieję, że ustanowienie nowej Konferencji przyczyni się do wzmocnienia roli parlamentów narodowych w kwestiach, o których mowa

32 Pierwsze spotkanie konferencji odbyło się w Wilnie 16-17 października 2013 roku pod nazwą Konferencja Międzyparlamentarna ds. Zarządzania Gospodarczego i Finansowego w Unii Europejskiej. Podczas drugiego spotkania 20-21 stycznia 2014 r. w Brukseli Parlament Europejski i prezydencja grecka posługiwały się nazwą Konferencja Międzyparlamentarna ds. Zarządzania Gospodarczego w UE. Następnie zaczęto stosować roboczą nazwę: Konferencja Międzyparlamentarna Artykułu 13 Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu - Konferencja Artykułu 13. Dopiero w konkluzjach Konferencji Przewodniczących Parlamentów UE z kwietnia 2015 roku ustalono zasady, które powinny zostać przyjęte w szczegółowym regulaminie konferencji, w tym nazwę: Konferencja Międzyparlamentarna ds. Stabilności, Koordynacji i Zarządzania Gospodarczego w Unii Europejskiej.

w pakcie fiskalnym oraz ustanowienia efektywnej i stałej współpracy między parlamentami narodowymi a Parlamentem Europejskim w zakresie zarządzania gospodarczego i finansowego, zwłaszcza w odniesieniu do praktyk i procedur tzw. „semestru europejskiego”³³.

Aktywne zaangażowanie parlamentów narodowych w inicjatywy mające na celu wzmocnienie ładu gospodarczego UE dowodzi, że urzeczywistnienie zasady solidarności europejskiej, która stanowi jedną z podwalin procesu integracyjnego, jest wręcz niemożliwe bez udziału parlamentów narodowych. Potrzeba zapewnienia legitymacji i demokratycznej odpowiedzialności za wszelkie przedsięwzięcia mające na celu konsolidację strefy euro stała się więc jednym z wyzwani jakie stoją przed parlamentami narodowymi w tzw. fazie polizbońskiej. Obecne zmiany w ramach UE stwarzają bowiem krajowym organom ustawodawczym szansę na kontynuację debaty o demokratycznej legitymacji UE i roli parlamentów w strukturach integracyjnych, wzmocnienie mechanizmów efektywnej kontroli polityki europejskiej rządów krajowych, a także intensyfikację współpracy zarówno z parlamentami narodowymi jak i Parlamentem Europejskim.

Bibliografia

- Barcz J., *Europa à la Carte: konsolidacja czy fragmentacja Unii Europejskiej?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2012, nr 3.
- Barcz J., Kranz J., *Powierzenie kompetencji na rzecz Unii Europejskiej a Traktat o Europejskim Mechanizmie Stabilności i Traktat o unii fiskalnej. Uwagi w świetle orzecznictwa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego i wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE w sprawie C-370/12*, „Przegląd Sejmowy” 2013, nr 4(117).
- Barcz J., *Orzecznictwo niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wobec reformy strefy euro: studium prawno-porównawcze*, Warszawa 2014.
- Barcz J., *Stabilizacja sytuacji finansowej w strefie euro i uprawnienia parlamentów narodowych. Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 12 września 2012 r.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2012, nr 11.
- Barcz J., *Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 marca 2014 r. Koniec sporu o konstytucyjność reformy strefy euro?*, „Przegląd Sejmowy” 2014, nr 5(124).
- Bień-Kacała A., *Wpływ rozwiązań europejskich na sferę krajowych*

33 Por. Porządki dzienne i informacje o poszczególnych Spotkaniach Konferencji Międzyparlamentarnej ds. Stabilności, Koordynacji i Zarządzania Gospodarczego w Unii Europejskiej, http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14893:spotkanie-iv&catid=77&Itemid=974 [04.08.2015].

- rachunków publicznych*, „Studi polacco-italiani di Toruń/Toruńskie studia polsko-włoskie” 2013, tom IX.
- *Dziewiętnasty raport półroczny: zmiany stosowanych w Unii Europejskiej procedur i praktyk dotyczących kontroli parlamentarnej*. Przygotowany przez Sekretariat COSAC i przedstawiony na XLIX Konferencji Komisji do Spraw Unijnych Parlamentów Unii Europejskiej, Dublin 23-25 czerwca 2013 r., s. 13-21, http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/international/raport_cosac_19_pl.pdf [03.08.2015].
 - Fasone C., *National Parliaments in the Eurozone Crisis: Challenges and Opportunities*, „Studi polacco-italiani di Toruń/Toruńskie studia polsko-włoskie” 2015, tom XI.
 - Fasone C., *National parliaments under 'external' fiscal constraints. The case of Italy, Portugal, and Spain facing the eurozone crisis*, „SOG-WP” 2014, vol. 19.
 - Kiiver P., *The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court: A Court-Ordered Strengthening of the National Legislature in the EU*, „European Law Journal” 2010, nr 5.
 - Nowak-Far A., *Opinia na temat Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w Unii Gospodarczej i Walutowej, w tym jego relacji z innymi dokumentami poświęconymi zarządzaniu gospodarczemu w Unii Europejskiej*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2012, nr 1(33).
 - Owsiak S., *Opinia merytoryczna na temat Paktu Euro Plus, Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu gospodarczym w Unii Gospodarczej i Walutowej, Europejskim Mechanizmie Stabilizacyjnym i tzw. sześciopaku*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2012, nr 1 (33).
 - Pudło A., *Rola parlamentu narodowego w sprawach UE po wejściu w życie Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2014.
 - Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20 listopada 2012 zawierająca zalecenia dla Komisji dotyczące sprawozdania przewodniczących Rady Europejskiej, Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Centralnego i Eurogrupy „W kierunku faktycznej unii gospodarczej i walutowej” (2012/2151(INI), P7_TA(2012)0430.
 - Semestr europejski - przebieg cyklu koordynacji na poziomie Unii i Polski (2011-2015), Materiały Ośrodka Informacji i Dokumentacji Europejskiej Kancelarii Sejmu, <http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/pigulki/semestr20112015.pdf> [5.08.2015].
 - Teksty traktatów, [w:] J. Barcz (opr.), *Reforma strefy euro Unii Europejskiej. Na drodze do sanacji i konsolidacji. Wybór dokumentów*, Warszawa 2013.
 - Traktat o Unii Europejskiej w brzmieniu nadanym przez Traktat z Lizbony i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 2012 C 326, s. 1).

- Trzcńska A., *Europejski Mechanizm Stabilności jako stabilizator w planowanej unii finansowej*, <https://www.nbp.pl/badania/seminaria/10iv2013.pdf> [27.07.2015].
- Wójtowicz K., *Rola parlamentów narodowych w świetle postanowień Traktatów stanowiących podstawę Unii Europejskiej*, [w:] Mołdawa T., Szymanek J., Mistygacz M.(red.), *Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012.
- Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 7 września 2011 r. (2 BvR 987/10), BVerfG 1-142.
- Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 19 czerwca 2012 r. (2 BvE 4/11), BVerfG 1-172.
- Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (Bundesverfassungsgericht) z 12 września 2012 r. (2 BvR 1390/12), BVerfG.
- Wyrok Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie ratyfikacji Traktatu z Lizbony (sygn. 2 BvE 2/08), opracowanie J. Barcz, przekład P. Kościelny, A. Szafranski, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 6.
- Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 18.03.2014 r. w sprawie zgodności aktów prawnych, związanych ze stabilizacją strefy euro, z Ustawą Zasadniczą RFN (sygn. akt 2 BvR 1390/12), opracowanie: M. Balczyk, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 7.